ved Hilde Matre Larsen

"OLDA EMTI GASSBRUNNAR"

Om stedet i litteraturen og litterære steder

Anmeldt av Kjetil Røed

Øyvind Rimbereid
Hvorfor ensomt leve
222 sider, Gyldendal 2006

Det er med store forventninger jeg åpner Øyvind Rimbereids essaysamling *Hvorfor ensomt leve*, spesielt siden det har blitt meg fortalt at han, i denne boka, skisserer linjene til en poetikk og en betenkning over forholdet mellom sted og poesi. Forventningen om en stedsspesifikk poetikk fra Rimbereids hånd er på ingen måte urimelig eller uforutsett for de med kjennskap til hans diktning: i *Seine topografiar* (2000) og *Trådreiser* (2001) skriver han seg ut fra hjembyen Stavanger med en performativ schwung som ikke bare utvider diktenes avreisepunkt, men også importerer en distinkt stedsfornemmelse i diktet selv. Denne stedsbruken utvides betraktelig i *Solaris korrigert* (2004) hvor stavangerdialekt blandes med en rekke andre språk og skrives ut som et slags poetisk pidgin-lingo som sprer Rimbereids sterke stedsbevissthet ut i det litterære rommet med en temporal akse som peker fremover, mot det mulige, og forankrer stedet i en syntaks. Denne briljante diktboka slo overlegent fast at boka også utgjør en topografi.

ENSOMHETENS SPRÅK

I *Hvorfor ensomt leve* er stedet også et gjennomgangsmotiv: men det knyttes umiddelbart til et større register, nemlig produksjonsbetingelsene for litteraturen som fremførelse eller forankring av det stedmessige. En viktig del av produksjonen av litteraturen er utvilsomt lesningen. Både forfatteren og leseren leser, og når de gjør det – noe Rimbereid understreker allerede i tittelessayet – "oppstår et indre rom der innsiktene i boken ble hans fortrolige eiendom". Det oppstår nye steder gjennom lesningen, nye versjoner av den topografi forfatteren har risset opp. Rimbereid hevder i denne sammenhengen at forestillingen om en lesning som noe eget er en form for kjettersk, antiautoritær praksis, en form for tilbaketrekning fra verden (og her kan vi jo tenke på Montaignes selvisolasjon for å skrive sine renommerte essays) hvor verdens krav om nytte og rettlinjethet møter en egenhendig konstruert lesemur. Mot slutten av tittelessayet siterer Rimbereid Olav H. Hauges dagbok som en radikalisering av denne erfaringen: "Det er [snakk om] et språk som bryter ut av alle sosiale diskurser. Det er et språk som også er på vei ut av syntaksen. Den som skriver dette kan bare benevne restene av sitt eget. Det er et ensomhetens språk."

Redskapet for å navigere mellom lesningen og skrivingens iboende ensomhet og den (like viktige) henvendelsen litteraturen fremfører, finner vi (blant annet) i "Slik kokeplaten husker" – et strålende essay om Georg Johannesens skrivemetoder, hvor, fremholder Rimbereid, "[d]et poetiske og det essayistiske skjærer inn i hverandre, nødvendig utfyllende." Denne konvergensen er, synes det, avgjørende for Rimbereid på flere enn en måte, og heller ikke bare som klargjørende termer i en eksegese over Johannesens skriverier. Han påpeker flere ganger Johannesens praktiske, eller handlingsorienterte, impuls som skrivende, en bevegelse som også – i motsetning til hva som er comme il faut her i landet – også motiverer hans poesi. Johannesen vegret seg nemlig ikke for det didaktiske og satiriske; og i en videre betydning var hans genremessige åpenhet en åpenhet for verden i radikal forstand. Det mest pregnante eksempel på denne åpenheten finner Rimbereid i essayet "Mads Berge", hvor et lobotomert menneske, som henvender seg til Johannesen, generøst brukes som inventar i Johannesens skrift: "Han flytter Mads Berge ut i andre historier, tider og geografier – ja, fuger ham inn mellom andre bilder, nære eller fjerne. Det er en bevegelse der Mads Berge ikke blir mer, men heller mindre ensom. Mads Berge blir løftet ut av sin solitære, isolerte skjebne og inn i erkjennelsen av volden og uretten i verden, fysisk, materielt, mentalt så vel som språklig."

Hos Johannesen finner Rimbereid et modus operandi som også kjennetegner ham selv – som essayist, men kanskje først og fremst som poet. Selv benevner han "metoden" med den barokke figuren concetto, en figur hvor "to erfaringshorisonter bøyes mot hverandre, for slik å skape en ny verden." Vi kan vel føye til at det gjerne er flere virkeligheter som bøyer seg mot hverandre hos Rimbereid – ikke minst i nevnte *Solaris korrigert*, et uhyre produktivt område i norsk litteraturgeografi; et område som gjennomkrysses av et nesten uoverskuelig mangfold av kryssende verdenslinjer.

EN ALTERNATIV LITTERATURHISTORIE

Som nevnt er Rimbereids skrift hele tiden vendt mot det konkrete stedet og litteraturens utskrivning og utvidelse av dette. I bokas lengste essay, Om det topografiske diktet, forfatter han selv en litteraturhistorisk backup innenfor dette virkefeltet. Han skriver, kunne man si, en alternativ litteraturhistorie, hvor forholdet mellom sted og diktning følges møysommelig, med klar orientering mot hjemlige trakter. Jeg skal ikke gå gjennom hans svært detaljrike argumentasjon her, men det er verdt å merke seg at han kommer med noen litteraturhistoriske observasjoner som knyttes til produksjonsbetingelsene for poesi den dag i dag. Spesielt gjelder dette hans utleggelse av romantikken som, ifølge ham, "iverksetter et essensialiserende blikk på landskapet og geografien, der formålet er å skape en emosjonell, sublim effekt i leseren. Når naturen ikke lenger skal være et kognitivt motiv, et emne som appellerer til fortolkende blikk, forsvinner det topografiske som et dynamisk og spesifikt materiale for diktningen." Et par sider senere knytter han romantikkens utradering av det topografiske fra lyrikken som en sterk impuls også i moderne poesi: "Påtagelig er det i hvert fall at når naturen er motiv i norsk lyrisk modernisme, så er det først og fremst som avgrenset bilde den blir presentert: et statisk utsnitt med trær, berg, myr, telefonstolpe med en fugl [...]. Det er den gjennomgående tendensen hos diktere som Jacobsen, Moren Vesaas, Hauge, Børli, Sverdrup, Torvund og Ulven."

Jeg kan ikke slå fast med sikkerhet om Rimbereid har rett her, men det er en besnærende litterær tapshistorie han skisserer. Det er imidlertid liten tvil om at han skisser en linje han plasserer seg selv i som en, om enn indirekte, reddende "engel" – noe som må betraktes som ganske unorsk og spenstig. Sikkert også er det at Rimbereids fokus på det stedlige er et forsøk på å fastholde det konkrete som produktiv ramme og en fremhevelse av litteraturens som et sted for vita activa, det handlende sosiale mennesket. Som han påpeker hos Johannesen, og i en noe annen forstand hos Jo Eggen og Vinje, er forflytningen av noe ekstra-litterært inn i litteraturen en gest som rommer muligheter og åpner for postproduksjon og performativ skriving. Stedet utvides, tingen får et større liv, mennesker får en taleplattform som de ellers aldri ville fått. Jeg foretrekker Rimbereid som poet, men han er en eminent essayist også som – om vi bruker hans egne termer – evner å gi sin egen poesi ytterligere spillerom gjennom essayformen.

"OLDA EMTI GASSBRUNNAR"

Jeg avslutter med hans egne ord – et av de mest kontante, fineste, partiene i *Hvorfor ensomt leve*; fordi han her tillater poesien å lekke inn i teksten, som et punktum og et kolon: "I sin egen omskapning viser diktet oss det forandelige og ennå ikke realiserte ved verden. Når et sted løftes inn i diktet, åpnes også muligheter ved stedet selv – hva det enn måtte lede til: fornyelse eller forsakelse, kontinuitet eller destruksjon, utopi eller dystopi, slår det meg idet jeg igjen står ved platået ved Vålandstårnet, på høyden midt i Stavanger, hvor jeg har stått utallige ganger, alltid opp hit, se ut over byen, inn i Ryfylke, og mot det åpne havet i vest [...]. Som om det skulle kunne bli et liv der ute også, en dag under kår vi ikke kjenner, et liv dept ned i olda emti gassbrunnar. "

ved Hilde Matre Larsen

Metator og fleskesvor

Anmeldt av Jens Wabø

Thure Erik Lund.
Om de nye norske byene og andre essays.
Aschehoug 2006

På omslaget til Thure Erik Lunds nye essaysamling *Om de nye norske byene og andre essays* er bokens tittel og forfatterens navn montert inn i et trafikkskilt påtegnet en pil mot høyre, som om man ved å lese denne boken kan ta en avstikker bort fra allfarvei – og, ja, vi er på et sidespor, der tradisjon settes opp mot en småborgerlig "elvisaktig fråtsereligion" som antas å prege vår samtid (s. 104). Forfatteren setter i gang en språkmaskin som raser av gårde i et til tider kaotisk virvar, hvor vittigheter, ordinære synspunkter, tvilsomheter og gode analyser står side om side. Selv om emnene er ulike, er det en viss sammenheng: Enten vi leser om essayet som genre, bitterheten som opprørsk strategi, den moderne borgerlighetens bysamfunn, litterære grep og arbeidsmåter, finner vi igjen en holdning som er kritisk til strømlinjeformet kommunikasjon og samtidens overflatiske identitetsteknologier.

REAKSJONÆR STEMME

Kritikken av trekk ved samtiden føres i pennen av en til tider reaksjonær, globaliseringsfiendtlig, anti-relativistisk stemme; verden er en kamp mellom "ekte" autentiske nordmenn (som er ekstremt sjeldne og sky) og overflatiske (vanlige) forbruksgærninger. Jeg vil ikke uten videre hevde at de holdningene som fremsettes alltid representerer T.E. Lund in persona – eller kanskje nettopp det; for her er det vel en litterær maske som taler? Retorikken er vanskelig å få fatt på; det er som om han både kødder og er seriøs i sine påfunnaktige analyser og kritiske merknader til de moderne levemåter.

Hvem er det egentlig som taler i disse tekstene, og som forsøker å skrive seg bort fra hovedsporet, vilt skrensende fra sving til sving? Selv sier forfatteren at han forsøker å la teksten ta over og bestemme skrivingen. Slik han arbeider, dreier det seg ikke om å skape en plan eller et helhetlig prosjekt som skal realiseres. Skrivingen er en form for overgivelse til en tekstlig energi, og reglene for hva som er mulig blir til under selve skriveprosessen: "romanen eller essayet bør bli til av seg sjøl, og utvikle seg innenfor sine egne logiske strukturer" (s. 144). Også essayet må behandles skjønnlitterært, det må underkastes et grep for å ta form som en tenkning som ikke er forpliktet på virkelighetens konvensjoner. Lund beskriver essayets situasjon som et kaos som oppstår i møtet mellom "språkføringen, emnene, forfatteren og verden", og dette kaoset må essayisten håndtere (s. 10).

Noe som undrer meg litt, er hvorfor det er så mange skrivefeil i disse tekstene. En mulig tolkning er at forfatteren leker med leseren og dekker seg bak en fiktiv unøyaktig taler. Lund ønsker nok et urent preg på diskursen, han vil ikke fremstå som for flink, gjennomført og sosialisert inn i den akademiske småborgerlighet som kritiseres i boken.

DRAMA MELLOM FORFATTER OG TEKST

Det er ikke bare alvor her; vi finner også en subtil humor og tydelig ironiske beskrivelser. Denne ironien kan være vanskelig å tolke, da vår tids hang til ironisk språkbruk er noe forfatterstemmen faktisk opponerer mot. Når Thure Erik Lund omtaler de velstående forbrukergærningenes motsats som "ekte ville naturmennesker" er det klart han ikke tar denne typen helt på alvor. Forfatteren tester ut ulike posisjoner og leseren må selv reflektere over de retoriske nivåene for å oppdage eller avsløre spillet. Slik velger i hvert fall jeg å tolke Lunds attityde, og dette passer godt overens med det han omtaler som skrivingen som et drama mellom forfatter og tekst.

Thure Erik Lund har en egen måte å bruke gjentakelser på, han finner ord som virker fremmede i sammenhengen og gjentar dem på et vis som skaper pussige og fine effekter. Sammenlikningen mellom essayistikk og backpackere er et eksempel på dette. Valg av metaforer sier også noe om hvordan man betrakter språket. Når han i åpningsteksten "Orden og ordene" sammenlikner metaforikk med fleskesvor, "som legges under grov ti toms plank for å skyve steinblokker på plass, hvor da fleskesvorene er å betrakte som noen slags ord" (s. 17), føler jeg at metaforen får en litt vel instrumentell funksjon, som noe som påføres språket, fremfor å la metaforen være en bevegelse som språket er dynket i eller faktisk er språkets vesen; men det blir for så vidt en annen diskusjon. Metaforen kan også være noe vi bruker, som virkemiddel, og i en slik sammenheng er fleskesvorene glimrende, da de ligger som en seig masse mellom flater i livene våre og tillater en bevegelighet som er halvveis uregjerlig; men det rikker seg da, og vi får en slags retning på det hele, selv om det sklir litt sidelengs også, når fleskesvoren sender steinblokkene i ugreie retninger.

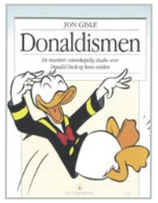

Jon Gisle:
Donaldismen
145 sider, Gyldendal 2006

Donaldismen, med undertittelen "Et muntert-vitenskapelig studie over Donald Duck og hans verden", utkom første gang i 1973. Denne klassiske parodien på litteraturvitenskapelige forskningsmetoder har lenge vært vanskelig å få tak i. Jon Gisle tar her for seg donaldismens historiske utvikling, fra urdonaldismen, via den eldre og yngre klassiske donaldisme, kommersialismen og klodrismen, til donaldismen rundt 1970. For å beskrive utseendet på endene i *Donald Duck & Co.*, og for å fastslå alderen på Donald-historiene, måtte Gisle gå vitenskapelig til verks. Han benyttet seg derfor av et geometrisk forhold kalt *rostrilongitudekvotient* (av latin rostrum = nebb, og longitudo = lengde), altså forholdet mellom en ands nebblengde og hodehøyde, målt i profil. I denne nye, reviderte utgaven av *Donaldismen* trekker Gisle til en viss grad i tvil rostrilongitudekvotientens anvendbarhet. Her er det også lagt til et nyskrevet forord, en undersøkelse om kvinnen i donaldismen, en omtale av rettssystemet i Andeby samt et etterord om donaldistbevegelsen.

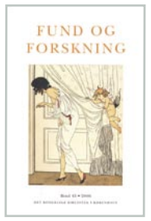

Fund og Forskning 45
276 sider, Det Kongelige Bibliotek (København) 2006

Bind 45 av *Fund og Forskning*, Det Kongelige Biblioteks årbok, er redigert av forskningssjef dr. phil. John T. Lauridsen. I årets utgave har Harald Ilsøe skrevet den danske billigbokens historie, som startet i 1908 med forlegger John Martins utgivelse av populære romantitler priset til 50 øre stykket. Opplaget var på mellom 10 000 og 20 000 per tittel, og Gyldendal, som representant for den etablerte forlagsverdenen, gjorde sitt beste for å bekjempe Martin og andre billigbokforleggere, som de hevdet at bare tilfredsstilte publikums underholdningsbehov. Men Martin gav ut forfattere som Conrad, Flaubert, Hugo og Zola, så Gyldendal måtte se seg om etter annet å kritisere. Og det fant de: "[...] Papir af den elendigste Kvalitet, de billigste Trykkerier og en Heftning eller Indbinding af den sjofleste slags."

I årets utgave av *Fund og Forskning* har Jan Ahtola Nielsen skrevet en artikkel om Nordisk Råds vanskelige oppstartsperiode, der det kommer frem at nordmennene motsatte seg svenskenes ønske om et samarbeid av politisk og økonomisk karakter, og at man derfor i stedet ble enige om at grunnlaget for Nordisk Råd skulle være et kulturelt og økonomisk fellesskap.

NØSTE KENDZIOR TIL MINNE

Nøste Kendzior døydde 2. desember 2006, 56 år gammal. Det er eit stort tap for finsk og norsk litteratur at ho er borte. Gjennom ei årrekkje omsette ho finsk skjønnlitteratur til norsk, både klassikarar og samtidsforfattarar. Ved mange høve var ho med på å presentere Finlands forfattarar for eit norsk publikum, som foredragshaldar, programleiar og samtalepartnar. Ho hadde kunnskap, gjekk i djupna og var alltid godt førebudd. Nøste var ein ordkunstnar som alltid arbeidde med språket. Ho tillet seg ikke klisjéar og unøyaktig ordbruk, og var fortruleg med alle stilartar, frå det høge til det låge. Ho fekk den finske statens utanlandske omsetjarpris for omsetjinga av *Sju brødre* av Aleksis Kivi i 1997. Ho var også ein høgt verdsett litteraturkritikar, og vart i 2000 kåra til Årets kritikar av Norsk kritikerlag.

Mange hugsar Nøste for den gode radiorøysta hennar! Lågmælt, men tydeleg, og med nordnorsk setningsmelodi framførte ho kåseri og bokmeldingar med eit poengtert og velformulert innhald.

Nøste hadde gjennom åra mange oppdrag for biblioteka i Finnmark. Sist vi møtte henne var på finske litteraturdagar i Vadsø i august 2006. Her leia ho ei samtale med den finske forfattaren Rakel Liehu, som presenterte romanen sin *Helene*, om målaren Helene Schjerfbeck. Det vart ei fin og gripande innføring i ein stor kunstnars heilt spesielle livshistorie. Nøste heldt også eit foredrag om å omsetje – her gav ho tilhøyrarane eit innblikk i kor spennande, komplisert og utfordrande det er å skulle overføre innhald, stil og nyansar frå eitt språk til eit anna. For Nøste var denne utfordringa ei stor glede. Romanen om Helene Schjerfbeck vart utgitt på norsk i oktober 2006, omsett av Nøste Kendzior. Det var den siste omsetjinga ho rakk å fullføre.

Vi vil sakne Nøste Kendzior, og vi hugsar henne med respekt, takksemd og glede. Ho gav oss alltid noko viktig og vesentleg.

Rønnaug Ryssdal,
Finnmark fylkesbibliotek